ОРИГИНАЛНИ СТАТИИ
ORIGINAL ARTICLES

ЩЕ ИМА ЛИ РЕНЕСАНС НА ХИПОКРАТ В СЪВРЕМЕННАТА МЕДИЦИНА?
ЗА НОВ ПРОЧИТ НА ХИПОКРАТОВИТЕ ПОСЛАНИЯ

В. Борисов
ФОЗ – София

Резюме. Модерната медицина, увлечена в грандиозните си технологични успехи, допусна името Хипократ да остане в забвение. Сега тя е изправена пред преломен момент да преоткрие Хипократ, с неговите непреходни послания, в името на човешкото здраве и щастие. Един ренесанс на Хипократ с възраждане на Хипократовите принципи и послания ще означава не ретротенденция, а обновителна оздравителна стъпка за възвръщане на медицината към загубената цялостност на пациента, към развитието на една истинска човековедска, хуманистична медицина. Ренесансът на Хипократ ще бъде качествено нов стимул за осмисляне и развитие на лекарското призвание. Възобновяването на обучението по философия и по история на медицината в медицинските факултети ще издигне личността на лекаря над нивото на тесния занаятчийски практицизъм, ще разшири хоризонтите на неговата мисъл и действие в духа на най-добрите традиции и образци в историята на медицината, ще издигне неговия обществен престиж и социална значимост.

Ключови думи: *Хипократ, лекарско призвание, криза на доверието, рехуманизация, философия на медицината*

WILL THERE BE A RENAISSANCE OF HIPPOCRATES IN MODERN MEDICINE?

V. Borisov
Faculty of Public Health – Sofia

Summary. With the advent of the Hippocratic Oath arises in the society entirely new concept of trust between the doctor and the patient – a phenomenon that exists throughout the centuries until today. In the process of

enormous technological progress in the medicine the risk of deviation from the fundamental, timeless goal of medicine, which fundamentally changed the vision of the doctor as a professional value and quality. What is needed is a renaissance of Hippocrates. It will be a qualitatively new impetus for rationalization and development of medical vocation.

Key words: *Hippocrates, medical vocation, crisis of confidence, philosophy of medicine*

Лекарят е философ, равен на боговете.
Хипократ

Въведение

Грандиозните почти главоломни технологични постижения на медицината, заедно с породения от тях оптимизъм, доведоха до изненадващи неочаквани проблеми, чиято острота нараства постоянно. Някои експерти говорят за дехуманизация в медицината, за дистанциране на лекаря от пациента, за криза на доверието и в лекаря, и в медицината.

Подобни феномени наистина съществуват, но те са само частен израз на един генерален проблем от стратегическо, организационно и философско естество – нараства рискът за отклонение от фундаменталната, непреходна във времето цел на медицината, което принципно променя призванието на лекаря като професионална ценност и качество. На този фон името и посланията на Хипократ, в когото лекарите се заклеваха векове, в динамиката на модерната медицина са потънали в несмутимо забвение.

Лекарското призвание – задължителен атрибут на ефективната медицина

Призванието е конкретно предназначение, мисия и насоченост на човека, които отразяват и осмислят неговата професионална реализация и перспективи. Психологичната основа на призванието е жизнената цел на даден човек и мотивацията за нейното постигане. Призванието изисква самоанализ на личните способности, ценности и мотиви. Човек, който няма яснота по тези въпроси, не може да намери своето истинско призвание за

конкретна дейност и конкретна професия, той ще изпълнява само поставени му от други хора задачи, ще бъде механичен изпълнител на различни дейности. Необходима е широка култура на личността, за да осъзнае тя своето призвание и да направи реалистичен избор. Този проблем е важен за всички професии, но за медицината той има решаващо, съдбоносно значение. Лекар без призвание е недопустим абсурд – той има ниска или нулева ефективност, но най-застрашаващото е, че той може да нанася непоправими вреди на пациентите.

Затова проблемът за лекарското призвание не е просто един от проблемите на медицинската професия, той е **витален, генерален, фундаментален** проблем за днешната и бъдещата медицина. Когато някой млад човек избира лекарската професия и се записва студент в медицинския факултет, пред него стои един ключов въпрос, който никой не му задава и самият той не си задава, но от който не може никога да избяга: *„Ще намеря ли себе си в лекарската професия?”*.

Несполучливият избор на лекарска професия е често явление. Сред многото причини за това, но с особено важно значение е подценяването на този проблем от цялата ни медико-образователна система, от Българския лекарски съюз и от нашите здравни законодатели. Тук се изправяме пред нерешения проблем за **подбор и прием** в медицинските ни университети на студентите медици, бъдещи лекари. Не може един абсолютно формален изпит по химия и биология (при това задочен) да бъде критерий за прием в медицински университет. Не може студентът медик да се докосне до пациент чак в третата година на своето следване, за да се досети, че не е бил роден за лекар. Не може да има нерегулирано и невиждано досега скитане на млади българи, които не са успели да станат студенти медици в родината си, но са приети за един семестър в чуждестранни факултети, та след това да постъпят без всякакви препятствия и филтри в нашите и без това претоварени със студенти медицински факултети. Това криворазбрано образователно великодушие е бомба със закъснител за утрешния ден на лекарския персонал в България. С риск да ми се разсърдят ректорите на медицинските университети, бих ги запитал дали е случайна поговорката, че само който не е записал медицина, той не се е дипломирал за лекар?

Необходим ли е нов прочит на Хипократовите послания?

Не е нужно да си суперексперт, за да проумееш, че медицинската дейност не е само стандартно професионално ежедневие, тя е система от междучовешки, социални отношения. Медицината е не само познание, но и ценност, и отношение към съдбата на човека. Междучовешките отношения са в сърцевината на лекарската дейност и често имат по-решаваща роля за ефективността на тази дейност в сравнение с всевъзможни медицински интервенции и технологии.

Удивително е, че в постоянните, почти безплодни разговори за системно повишаване на квалификацията, за продължаващо обучение, за „правила за добра медицинска практика" нито дума не се споменава за призванието на лекаря, за неговата истинска мисия, за отоворностите на медицинското образование и т.н.

Лекарят с много дипломи и специализации, но без истинско лекарско призвание, без адекватно човешко отношение към пациента може да бъде вреден както за хората, така и за себе си, той е един **съмнителен капитал** за нацията. И днес остават в сила думите на Хипократ за лекаря отпреди 2500 години: *„Много звани, малко призвани".* Как да се разпознаят и разграничат тези две групи? – ето една неизпълнена задача на акредитационните комисии, на здравните мениджъри, на комисиите по професионална етика към БЛС, на системата за преддипломно и следдипломно обучение в медицинските факултети.

Ето защо с нова сила изниква потребността от един ренесанс, от едно истинско възраждане на принципите, духа, идеите и посланията на Хипократ. Това ще бъде труден процес не само у нас, но и в световен мащаб. Американският автор Джон Патрик установява, че днес лекарите имат смътна представа за Хипократ, просто само са чули неговото име във връзка с прочутата Хипократова клетва. Но оригиналният текст на тази клетва отдавна е забравен, съвременните така наречени клетви на новозавършилите лекари нямат нищо общо с автентичната Хипократова клетва. В много медицински факултети считат за архаизъм полагането на тази клетва или я прилагат съвсем формално. Джон Патрик цитира следния **унижаващ лекарското призвание казус**:

В един американски медицински факултет дипломиращ се студент поискал при тържествената процедура по дипломирането

да произнесе оригиналната Хипократова клетва. Деканът с труд я намерил, но преди да я даде на студента, го изпратил при психиатър (?) [4]. Този казус не учудва повечето специалисти по медицинска етика, които считат принципите на Хипократ за остарели и неадекватни в новата епоха. Именно тук се крие един от най-дискусионните фундаментални проблеми на съвременното медицинско образование и лекарска практика.

По този проблем обоснована и ясна позиция излага българският автор Пламен Попиванов в неговия оригинален труд „Клетвата на Хипократ: рецепция в България". Концепцията на автора, основана на мащабен историко-методологичен анализ, заслужава най-дълбоко внимание. Пламен Попиванов подчертава, че в съвременните условия на коренни технологични и оранизационни промени в здравеопазването името на Хипократ като базова личност в историята на медицината („баща на медицината") е непреходен символ на лекарско призвание и етика, на всеобемаща концепция за интегративен стил на мислене и действие на лекаря [5].

При задълбочаващата се диференциация и специализация на лекарската професия идеите и посланията на Хипократ се възраждат и преобразуват по нов начин и непреодолимо влияят върху общата теория и философията на медицината. Не е случайно възникналото преди няколко десетилетия течение неохипократизъм, което **преоткрива** и по определен начин пропагандира и внедрява непреходните идеи на Хипократовия стил на мислене и действие в сложно изменящата се съвременна здравеопазна реалност.

Днес и в бъдеще според Пл. Попиванов **не може да има** истински медицински професионализъм без идеите на Хипократ. И всяко подценяване и игнориране на фундаменталните идеи и послания на Хипократ може да има **фатални последици** за крайната ефективност на медицинския труд. Тази позиция на автора има важно стратегическо значение за медицинското образование, за цялостната професионализация на съвременния лекар.

Хипократ и кризата на доверие между лекар и пациент

Още по времето на появата на Хипократовата клетва в обществото възниква съвършено новата концепция на доверие между лекар и пациент – проблем, който преди това не е съществувал. В този смисъл принципът за доверието между лекаря и

пациента (а не просто за отношението лекар-пациент) е „патент" на Хипократ. Мисията на неговата клетва е била да даде етична гаранция за това доверие.

Съвременната медицинска етика (в САЩ този термин е подменен с биоетика) почти не анализира проблема доверие, а поставя акцент на взаимоотношението „лекар-пациент". Следва да се подчертае, че основен елемент на това взаимоотношение е именно доверието на пациента в лекаря. Без доверието на пациента това взаимоотношение просто губи своето съдържание и смисъл.

Феноменът доверие между лекар и пациент е асиметричен, акцентът е към доверието на пациента в лекаря, а не на доверие на лекаря в пациента. Това е обяснимо с решаващата роля на лекаря в тяхната двустранна комуникация. Днес прекомерно се говори и се преекспонира т.нар. партньорство на лекар и пациент, което безспорно е важно, но това не отменя приоритетната роля на лекаря да формира у пациента устойчиво доверие към лекаря, като ключов проблем на медицинската професия и етика. Защото без това условие изобщо не може да се говори за партньорство лекар-пациент.

Съвременната криза на доверието на пациента в лекаря има не само медико-етични предпоставки, но и широка гама от законови, организационни и финансово-икономически предпоставки, например широката необуздана реклама на медикаменти, на самолечение, на лечебни заведения, нелоялна конкуренция на лекари и болници без никаква регулация и нормативни ограничители, комерсиализиран лекарски манталитет, статус на личните лекари като еднолични търговци (ЕТ) и др.

Клетвата на Хипократ с непреходните си принципи изпълва с високи етични стандарти и хуманно съдържание дейността на лекарската колегия. Възгласите, че тази клетва е остаряла и неадекватна на съвремието, са **некоректни** и **некомпетентни**. Остарели са някои термини в тази клетва, но нейното принципно съдържание и идеи са непреходни. Непреходни са посланията на Хипократ под формата на афоризми, например:

- Първо, да не се вреди (Primum non nocere).
- Подкрепяй силите на природата.
- Посещавай дома на болния и го наблюдавай сутрин, обед, вечер и нощем.

Какъв по-силен стимул за доверие на пациента в лекаря от реализирането на тези афоризми, стига да не ги възприемаме догматично, а по същество, като стил, като дух на лекарската пофесия!

Неизпълненият дълг на медицинското образование към лекарското призвание

Проблемът за лекарското призвание е извън вниманието на съвременното медицинско образование. В учебните програми на медицинските факултети вие ще откриете огромен разнообразен спектър от дисциплини и теми, свързани с нови диагностично-лечебни направления, технологии, алгоритми, процедури – една информационна лавина, която хаотично притиска студента медик до границите на неговите паметови и интелектуални възможности. Но няма да намерите и дума за великия Хипократ, за Гален, за Авицена и за техните непреходни във времето идеи.

Отдавна е известно, че като обем на учебната материя медицинското образование е рекордьор по **информационно пресищане** и тази тенденция все повече нараства. Главите на студентите медици са толкова препълнени с механично натрупана фактология, че някои от тях към края на следването се доближават до състояние на бърнаут, на безразличие и дезинтересираност от огромната материя. Характерен недъг на медицинското образование е не просто информационното пресищане на обучаващите се, а заливането им с лавини недостатъчно систематизирана и зле структурирана учебна материя, в която не може да се разграничат приоритетните акценти от баластната фактология. За преподавателите отличен студент е онзи, който има добра механична памет, запомня стотици и хиляди термини, цифри и факти към момента на изпита. Студентът медик тренира паметта си, но не и способността си да мисли аналитично. Нищо чудно, че дни или месеци след изпита 90 процента от запаметената фактология изчезва от паметта (което е оздравително за психиката – природата си знае работата). У претоварената памет на бъдещия лекар не се формира **адекватен стил на мислене**. Затова не са изненада машинизацията и технологизацията на лекарското мис-

лене в ущърб на цялостния медико-професионален и етичен подход към пациента.

Обновлението на учебните планове и програми е само екстензивно в чисто количествен аспект – все нови и нови факти, без нова система на материята, качествено нова организация и нов педагогически стил на учебния процес.

Водеща парадигма в образователния процес на бъдещите лекари е тесният практицизъм, който формира не широко ерудирани личности и професионалисти, а хора със **занаятчийски манталитет** в медицината. В тази насока недопустима грешка преди доста години бе бруталното премахване на обучението на медиците по философия и по история на медицината. Лидерите на медицинските факултети наивно счетоха, че това е научна материя, наследена от „тоталитарното общество и социализма“. Това бе огромна самоизмама на деканите и измама на обучаващите се студенти.

В медицинските факултети бъдещите лекари се обучават на много неща, но само не на стил на мислене, на отношение към своята професия, към пациента, на комуникативно поведение като задължителен елемент на лекарския професионализъм. Обобщено казано, липсва обучение по лекарско призвание. В тези условия не е чудно, че немалко новодипломирани лекари с отлични оценки в дипломата се оказват на кръстопът или в безпътица за бъдещо развитие не само поради липса на места за специализации, а главно поради **неясна и принизена мотивация** за работа с пациенти, или с други думи, поради неоформено липсващо лекарско призвание.

Проблемът с лекарското призвание е сложен, неговото решаване е път с множество последователни стъпки – нормативни, организационни, образователни. Откъде да стартира този дълъг път?

Най-осъществими начални стъпки могат и са длъжни да направят медицинските факултети чрез въвеждане на обучение по философия и по история на медицината – в началото това може да бъде факултативно обучение или чрез свободноизбираеми дисциплини. Учебна тематика по история и философия на медицината за студенти медици има във всички напреднали страни. Философията ще

разшири кръгозора на бъдещия лекар, ще формира в него **аналитичен и асоциативен стил на мислене**, толкова необходим в клиничната практика. Без подобен стил на мислене е съмнително формирането на лекарско призвание. Историята на медицината ще даде на бъдещия лекар широката историческа панорама, **позитивни традиции и образци** в медицината и на първо място етичните послания на Хипократ, ще формира исторически стил на мислене, исторически подход към здравето (история на болестта), толкова необходим за цялостния биопсихосоциален анализ на пациента и за интегративно решаване на неговите проблеми.

Заключение

За широкия исторически път на медицината Хипократ не е просто име на един знаменит индивид, живял някога преди 2500 години. През вековете до днес името Хипократ се формира и обособява като термин, като принцип, като концепция и философия на лекарското призвание, като професионално-етичен критерий и регулатор на истинския лекар хуманист.

Модерната медицина, увлечена в грандиозните си технологични успехи, допусна името Хипократ да остане в забвение. Сега тя е изправена пред преломен момент **да преоткрие Хипократ**, с неговите непреходни послания, в името на човешкото здраве и щастие.

Един ренесанс на Хипократ, едно реално възраждане на Хипократовите принципи и послания ще означава не ретротенденция, а обновителна оздравителна стъпка за възвръщане на медицината към загубената цялостност на пациента, към развитието на една истинска човековедска, хуманистична медицина („човешка, твърде човешка“, по израза на Ницше). Ренесансът на Хипократ ще бъде качествено нов стимул за осмисляне и развитие на лекарското призвание. Възобновяването на обучението по философия и по история на медицината в медицинските факултети ще издигне личността на лекаря над нивото на тесния занаятчийски практицизъм, ще разшири хоризонтите на неговата мисъл и действие в духа на най-добрите традиции и образци в историята на медицината, ще издигне неговия обществен престиж и социална значимост.

Библиография

1. Апостолов, М. Хипократ, хипократизъм, неохипократизъм. 1970.
2. Воденичаров. Десетте принципа на медика и мениджъра. 2010.
3. Попиванов, Пл. Клетвата на Хипократ: рецепция в България. Дисертация, 2012.
4. Патрик, Дж. Гиппократ и медицина двадцатого столетия. – www. science-andapologetics.org/text/83.htm
5. Намора, Ф. Богове и демони на медицината. Т.1-2, 1984, 495 с.
6. Western Medicine: An Illustrated History. Loudon, Oxford University Press, 1997.
7. What Is Medicine? Western and Eastern Approaches to Healing. Paul U. Unschuld; Karen Reimers, University of California Press, 2009.

✉ *Адрес за кореспонденция:*
Проф. Веселин Борисов, дмн
Президент на Балканската асоциация
по история и философия на медицината
✆ 0899098860
e-mail: vesbor.ph@abv.bg